

Michał Krzaczek

Działalność Studium Administracji Komunalnej i Instytutu Komunalnego (1927 – 1939)

Administracja samorządowa stanowiła pierwszy stopień administracji II RP. Ona też miała najbliższy kontakt z obywatelami, gdyż rozwiązywała większość najbardziej interesujących ich problemów. Zakres załatwianych przez nią spraw był bardzo szeroki. W związku z tym urzędnicy musieli dysponować dużą wiedzą teoretyczną oraz praktyczną. W zdobywaniu i poszerzaniu tej wiedzy miały im pomóc rozmaite kursy. Największe znaczenie pośród nich miały kursy prowadzone przez Studium Administracji Komunalnej i Instytut Komunalny.

13 września 1926 r. w Wolnej Wszechnicy Polskiej odbyło się spotkanie, w którym udział wzięli: dziekan Wydziału Nauk Politycznych i Społecznych, delegaci MSW, Biura Zjazdów Samorządu Ziemiańskiego oraz przedstawiciele wszystkich związków pracowników samorządowych. Na spotkaniu tym ustalono m.in., że pierwszy kurs samorządowy rozpocznie się 3 stycznia 1927 r., samorządy udzielą swym pracownikom płatnego urlopu, ukończenie kursu da cenzus wymagany do piastowania zajmowanego stanowiska oraz że przy Wolnej Wszechnicy Polskiej powstanie komisja do spraw dokształcania z udziałem związków pracowników administracji samorządowej i instytucji samorządowych¹.

Trwający 5 miesięcy kurs samorządowy przy Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie miał się odbywać pod patronatem MSW. Ministerstwo poleciło związkom komunalnym skierowanie na kurs odpowiedniej liczby kandydatów, udzielenie im wsparcia finansowego na utrzymanie w Warszawie i wynajęcie dla nich zastępców do pracy w urzędzie na czas ich pobytu na kursie².

Studium Administracji Komunalnej (od roku 1933 Kursy Administracji Komunalnej przy Wolnej Wszechnicy Polskiej³) uruchomiono przy Wydziale Nauk Politycznych i Społecznych Wolnej Wszechnicy Polskiej. Pierwszy kurs wystartował jednak dopiero 3 lutego 1927 roku.

Program kursu ułożył specjalny Komitet Studium. W jego skład weszli przedstawiciele wszystkich zainteresowanych szkoleniem samorządowców instytucji: delegat MSW, profesorowie Wszechnicy, przedstawiciele Biura Zjazdów Samorządu Ziemiańskiego, Biura

¹ *Księga pamiątkowa Związku Pracowników Administracji Gminnej 1918 – 1928*, Warszawa 1928, s. 184.

² *Okólnik MSW w sprawie Studium Samorządowego przy WWP*, „Pracownik Samorządowy” 1926, nr 21, s. 392.

³ *Okólniki Min. Spr. Wewn.*, tamże 1933, nr 15/16, s. 266.

Związku Miast Polskich, zrzeczenia samorządów powiatowych, zrzeczenia gmin oraz przedstawiciele wszystkich pracowniczych związków samorządowych — gminnego, miejskiego i powiatowego. Na czele Komitetu Studium stanął z urzędu dziekan Wydziału Nauk Politycznych i Społecznych — prof. T. Hilarowicz. W jego skład weszli również: naczelnik wydziału w MSW — M. Porowski, prezes Najwyższego Trybunału Administracyjnego — prof. R. Różycki, prof. W. Maliniak, prof. W. Biegeleisen, H. Grotowski, R. Grochowski, A. Pacholczyk, Sochacki, W. Dunin, dr Baryszewski⁴.

Stopniowo rola Komitetu ulegała zmianie. Do podstawowych zadań Komitetu należało już nie tworzenie, a opiniowanie programu kursu, kierownictwo pedagogiczne kursu, decyzyja w sprawie przyjmowania słuchaczy.

Rola MSW sprowadzała się do: zatwierdzania programu kursu, zatwierdzaniu wykładowych nie będących pracownikami Wolnej Wszechnicy Polskiej, udziału delegata MSW w Komitecie i w komisji egzaminacyjnej. Rola związków pracowniczych polegała na uczestnictwie ich delegatów w Komitecie i moralnym oraz finansowym wsparciu do kształcania. Układanie programu przejęła Rada Wydziału Nauk Politycznych i Społecznych⁵.

Kluczową sprawą przy układaniu programu było odpowiednie wyważenie proporcji pomiędzy teorią a praktyką. Praktyka miała szczególne znaczenie, gdyż uczestnikami kursu byli czynni pracownicy samorządu. Jednak teorii również nie można było zaniedbać, ponieważ dla wielu samorządowców kurs był jedyną możliwością podniesienia poziomu wiedzy ogólnej.

Uczestnicy kursu zostali podzieleni na dwie grupy. W jednej grupie znaleźli się urzędnicy większych miast i urzędnicy powiatowi. W drugiej pracownicy z małych miasteczek oraz gmin wiejskich. Podział ten zastosowano ze względu na różnice w przeciętnym poziomie przygotowania pracowników poszczególnych rodzajów samorządu. Podział taki nie oznaczał całkowitej specjalizacji. W obrębie obu grup miały być poruszane problemy wszystkich rodzajów samorządu. Samorządowcy gminni mogli także uczestniczyć w wykładach dotyczących problematyki samorządu większych miast i samorządu powiatowego. Uczestnictwo w tych wykładach miało otworzyć przed nimi możliwość awansu na stanowiska w związku samorządowym wyższego rzędu.

Program kursu był bardzo rozbudowany. W jego skład wchodziły liczne zagadnienia prawne z zakresu prawa: cywilnego, handlowego, wekslowego, karnego i administracyjnego. Omawiano również konstytucję oraz organizację różnego rodzaju władz. W programie znalazły się zagadnienia ekonomiczne i skarbowe oraz statystyka i demografia. Nie pominięto stanu gospodarczego i geografii Polski. Szczegółowo omawiano samorząd, od jego historii poczynając, poprzez jego różne rodzaje aż do polityki i skarbowości komunalnej. Do tego doszło szereg zagadnień z działalności samorządowej: budownictwo, zakłady użyteczności publicznej, sprawy sanitarne i zdrowotne, oświata, kultura, opieka społeczna, komunikacja, rolnictwo, spółdzielczość itp. Sporą uwagę poświęcono również sprawie organizacji kancelarii i pracy w niej oraz zagadnieniom z zakresu rachunkowości. W sumie program obejmował 1290 godzin wykładów i seminariów, z czego 180 wspólnych dla obu grup.

⁴ T. Hilarowicz, *Studium Administracji Komunalnej przy Wolnej Wszechnicy Polskiej*. „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1927, nr 2, s. 162; *Studium samorządowe przy WWP*, tamże, nr 7, s. 658.

⁵ S. Podwiński, P. Typiak, *Program egzaminu praktycznego kandydatów na sekretarzy gminnych*, Warszawa 1934, s. 85 – 86.

Na pierwszy kurs zgłosiło się 126 kandydatów ze wszystkich rodzajów samorządów z obszaru całej Polski. Procentowy rozkład pracowników poszczególnych rodzajów samorządu przedstawiał się następująco: pracownicy gminni — 50%, miejscy — 25% i powiatowi — 25%. Najliczniej na kursie byli reprezentowani urzędnicy z obszarów byłej Kongresówki i byłego zaboru rosyjskiego, następnie urzędnicy z terenów byłego zaboru pruskiego, a ostatnie miejsce w liczbie kształcących się na kursie samorządowców przypadło mieszkańcom byłego zaboru austriackiego⁶.

Proporcje co do udziału w kursach pracowników z poszczególnych dzielnic w przeciągu dziesięcioletniego trwania kursów uległy pewnym zmianom. Najbardziej wartość doksztalcania doceniono na obszarach byłej Kongresówki oraz byłego zaboru pruskiego. Na ostatnim — XX kursie aż 90% kursantów pochodziło z tych regionów kraju⁷.

Do egzaminu po pierwszym kursie przystąpiło 120 osób, z tego egzamin zdało 110, w tym 8 z odznaczeniem. Każdy egzaminowany odpowiadał przed trzema komisjami: prawniczą, ekonomiczną oraz samorządową⁸.

Przy organizacji pierwszego kursu pojawiły się pewne problemy. Były to kłopoty z zakwaterowaniem i utrzymaniem słuchaczy. Stworzona na ich potrzeby biblioteka również nie była w stanie zaspokoić całego zapotrzebowania na literaturę fachową. Także pomieszczenia, w których odbywały się zajęcia wspólne dla obu grup, z trudem mieściły wszystkich słuchaczy⁹. W kolejnych latach udało się poczynić pewne postępy w sprawach bytowych, zapewniając słuchaczom możliwość korzystania z bursy i jadalni znajdujących się w gmachu WWP¹⁰.

W ciągu dziesięciu lat istnienia Studium przetrwał podział urzędników na dwie grupy. Przetrwał także główny zarys programowy, choć dołączono do zakresu kursu m.in. współdziałanie samorządu przy wychowaniu fizycznym oraz problematykę wojskową¹¹. Wyróżnieniu zmniejszeniu ze względów oszczędnościowych od roku 1933, czyli od XIV kursu, uległa liczba godzin wykładowych i seminaryjnych — z 1290 do 992¹². Już wcześniej liczba godzin kursowych malała, m.in. z powodu kłopotów ze znalezieniem wykładowców dysponujących odpowiednią ilością wolnego czasu¹³.

Niewielkie zmiany zaszły również w warunkach, których spełnienia wymagano od kandydatów na kurs. Jeżeli początkowo od kandydatów do wyższej grupy wymagano dwuletniej pracy w samorządzie, to stopniowo wymagana praktyka wzrosła do lat trzech, a kandydat musiał pracować na stanowisku referendarskim lub podreferendarskim. Kandydatom do niższej grupy dalej wystarczyło ukończenie czterech klas szkoły średniej, lecz okres ich pracy w samorządzie też musiał wynosić trzy lata.

Jednak w okresie późniejszym dla kandydatów nie posiadających pełnych kwalifikacji została pozostawiona boczna furtka. Mogli oni dostać się na kurs, przechodząc rozmowę kwalifikacyjną z przedmiotów ogólnych: historii i geografii Polski lub przedmiotów samorządowych: ustroju samorządu i zakresu jego działalności.

⁶ T. Hilarowicz, dz. cyt.; *Studium ...; Program Studium Administracji Komunalnej przy Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, ul. Śniadeckich 6*, „Pracownik Samorządowy” 1927, nr 1, s. 17 – 18.

⁷ J. Filipczak, *Dokształcanie pracowników samorządowych*, „Samorząd” 1936, nr 46, s. 702.

⁸ *Studium...*

⁹ *Co sądzi słuchacz o I kursie Studium Samorządowego*, „Pracownik Samorządowy” 1927, nr 18, s. 289 – 290.

¹⁰ *XII Kurs Studium Administracji Komunalnej*, tamże 1932, nr 13/14, s. 259.

¹¹ *XIX Kurs Administracji Samorządowej*, tamże 1936, nr 1, s. 11.

¹² *Okólniki...*

¹³ *Sprawozdanie z III Kursu Studium Samorządowego*, „Pracownik Samorządowy” 1928, nr 13/14, s. 256.

Niewielkim zmianom uległ koszt dokształcenia. Jeżeli w roku 1929 za kurs wyższy trzeba było zapłacić 250 zł, to w roku 1936 ten sam kurs kosztował 300 zł. Natomiast stawka za kurs niższy w przeciągu tych ośmiu lat nie zmieniła się i ciągle wynosiła 150 zł¹⁴.

Przez cały czas trwania kursów kandydaci do podań musieli załączać metrykę urodzenia, świadectwa szkolne, świadectwa pracy, życiorys i dwie fotografie¹⁵.

Sporym problemem były koszty pobytu kursantów w stolicy. W roku 1936 koszt pobytu w Warszawie jednego kursanta, w bardzo skromnych warunkach, przez okres pięciu miesięcy wynosił od 650 – 700 zł¹⁶. Wynosił więc w zależności od grupy, do której należał kursant, dwa lub trzy razy więcej niż opłata za dokształcenie na kursie.

W problem kosztów, zarówno kursowych, jak i pobytowych, starało się ingerować MSW. Interwencja ta była konieczna, gdyż niektóre związki samorządowe w sposób bardzo kontrowersyjny podchodziły do sprawy kształcenia swoich urzędników. Jedne z nich udzielały na czas trwania kursu swoim pracownikom urlopów bezpłatnych, inne posuwały się nawet do zwolnienia z pracy przebywających na dokształcaniu urzędników. Ministerstwo zaleciło więc powtórnie przyznawanie płatnych urlopów kursantom i zatrudnianie dla nich zastępców na czas trwania kursu, prosiło także o zapewnienie im kredytu na dogodnych warunkach i opłacenie wpisowego na kurs¹⁷.

Uczestnicy kursów mogli również liczyć na wsparcie finansowe ze specjalnego powiatowego funduszu na dokształcanie. Fundusze takie związki samorządowe tworzyły samorządnie już przed rokiem 1930. Jednak w tym roku, na skutek słabej frekwencji na Studium, MSW, widząc skuteczność takiej formy wspierania finansowego kursantów, zaleciło jej stosowanie we wszystkich powiatach. Fundusze takie miały powstawać przy wydziałach powiatowych. Miały się składać z corocznego udziału wszystkich gmin wiejskich i miejskich powiatu w wysokości połowy ogólnych kosztów wysłania na kurs jednego pracownika, z udziału sejmiku powiatowego w wysokości równej kwocie wyasygnowanej przez wszystkie gminy oraz z odsetek od kwot zawartych w funduszu na dokształcanie, zdeponowanym w komunalnej kasie oszczędności powiatu. Funduszem dysponował wydział powiatowy. Z jego zasobów miały być pokrywane koszty wpisowego na kursy oraz inne opłaty administracyjne związane z kursami. Fundusz miał też pokrywać diety i koszty podróży w drodze na kurs i powrotnej oraz dawać zapomogi bezzwrotne lub w formie kredytów pracownikom delegowanym na kursy.

Okólnik MSW z roku 1930 ponawiał poprzednie zalecenia w kwestii udzielania płatnych urlopów kursantom i zatrudniania ich zastępców, częściowo je rozszerzając. Urlop udzielany na czas trwania kursu miał nie pozbawiać prawa do normalnego urlopu wypoczynkowego. Koszty zatrudnienia zastępcy miał w zasadzie pokrywać delegujący go związek samorządowy. Jednak w szczególnych przypadkach wydział powiatowy, widząc niewystarczalność finansową gminy, mógł przekazać na ten cel kwotę z funduszu dokształcania¹⁸.

¹⁴ *V-ty Kurs Studium Administracji Komunalnej*, „Samorząd” 1929, nr 1, s. 10; S. Podwiński, P. Typiak, dz. cyt., s. 90 – 91; *XIX Kurs...*

¹⁵ *V-ty Kurs...*; S. Podwiński, P. Typiak, dz. cyt., s. 91; *XIX Kurs...*

¹⁶ *XIX Kurs...*

¹⁷ *Okólnik MSW w sprawie Studium Samorządowego*, „Pracownik Samorządowy” 1928, nr 15/16, s. 277.

¹⁸ *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych* (dalej Dz. U. MSW) 1930, nr 2, poz. 42.

W załatwianiu wsparcia finansowego dla kursantów z funduszy na dokształcanie oraz płatnych urlopów mieli pośredniczyć, w razie pojawienia się jakichś trudności, prezesi powiatowych oddziałów pracowniczych związków samorządowych¹⁹.

MSW starało się również nadać akcji dokształcania planowy przebieg. Apelowало więc do związków samorządowych o wysyłanie na kursy pracowników samodzielnych, a nie praktykantów czy pracowników zajmujących niższe stanowiska. Chodziło tu głównie o pisarzy gminnych, sekretarzy magistratów i sekretarzy wydziałów powiatowych, inspektorów samorządu gminnego czy kandydatów na te stanowiska. MSW zaleciło też wysyłanie jednego urzędnika powiatowego na osiem powiatów z terenu każdego województwa, jednego urzędnika miejskiego na każde dwadzieścia miast oraz jednego pracownika gminnego na każdy powiat na terenie byłego zaboru rosyjskiego²⁰.

W latach 1927 – 1936 odbyło się 20 kursów. Na kursach wykładala grupa najwybitniejszych polskich specjalistów od spraw samorządowych, m.in. J. Bek, L. Biegeleisen, S. Podwiński, P. Typiak²¹. Na 14 kursach łącznie studiowało ponad 1500 słuchaczy, w tym 80% z terenów byłego zaboru rosyjskiego²², we wszystkich dwudziestu kursach uczestniczyło powyżej 2 tys. urzędników samorządowych²³.

Działalność Studium przy Wolnej Wszechnicy Polskiej wygasła na skutek przeniesienia dokształcania urzędników samorządowych do Instytutu Komunalnego²⁴. Majątek Studium przeszedł na własność Wszechnicy, oprócz biblioteki, która została przekazana Instytutowi Komunalnemu. We Wszechnicy pozostały także wszystkie związane ze Studium dokumenty²⁵. W początkach roku 1937 wystartowała w Warszawie kontynuacja Studium — Instytut Komunalny. Został on powołany przy poparciu MSW. Jego celem było: „szerzenie wiedzy z zakresu nauk komunalnych oraz podnoszenie wiedzy fachowej członków organów zarządzających i pracowników związków samorządowych”.

W poczet udziałowców Instytutu zaliczono: Gminę m. st. Warszawy, Związek Gmin Wiejskich RP, Związek Miast Polskich, Związek Powiatów RP, Związek Rewizyjny Samorządu Terytorialnego, Związek Stowarzyszeń Pracowników Samorządu Wojewódzkiego, Związek Zawodowy Pracowników Samorządu Terytorialnego RP i Zrzeszenie Związków Zawodowych Pracowników Miejskich RP.

Sprawy naukowe i dydaktyczne Instytutu znajdowały się pod nadzorem jego Komisji Naukowej. Ona opracowywała projekty programów, dobierała wykładowców itp. Jednak ich akceptacja należała do Zarządu Instytutu. On też opracowywał projekt budżetu Instytutu i plan jego działalności. Te z kolei akceptowała Rada Instytutu, której Zarząd musiał także przedstawiać sprawozdania z działalności.

Na posiedzeniu 24 marca 1937 roku Rada poparła następujące zasady działalności Instytutu: unikanie deficytu budżetowego, ustalanie składek na działalność wspólnie z udziałowcami Instytutu oraz zgodnie z ich możliwościami finansowymi. Postanowiła

¹⁹ *Okólniki* ..., s. 267.

²⁰ *Okólnik MSW w sprawie Studium Samorządowego*, „Pracownik Samorządowy” 1928, nr 15/16, s. 277.

²¹ S. Podwiński, P. Typiak, dz. cyt., s. 88 – 90.

²² *Zakończenie XIV kursu Adm. Kom.*, „Pracownik Samorządowy” 1934, nr 4, s. 78; S. Podwiński, P. Typiak, dz. cyt., s. 91.

²³ *Likwidacja Kursów (Dawnego Studium) Administracji Komunalnej przy Wolnej Wszechnicy Polskiej*, „Samorząd Miejski” 1937, nr 6, s. 338.

²⁴ Dz. U. MSW 1936, nr 37, poz. 255.

²⁵ *Likwidacja...*

zwrócić się do władz i różnych organizacji o poparcie idei rozpowszechnienia powiatowych funduszy dokształcania pracowników samorządowych²⁶.

Początkowo Instytut Komunalny miał prowadzić dwa rodzaje kursów. Jednym z nich miał być trwający trzy miesiące kurs dla pracowników administracji gminnej. W drugim, pięciomiesięcznym kursie mieli uczestniczyć sekretarze gminni oraz sekretarze mniejszych miast nie wydzielonych.

Urzędnicy aby móc uczestniczyć w odpowiednim kursie, musieli spełniać szereg ściśle określonych warunków. Były to warunki trzech rodzajów. Po pierwsze musieli wykazać się odpowiednim wykształceniem. Od uczestników pierwszego kursu wymagano ukończenia szkoły powszechnej, bez względu na stopień tej szkoły, od uczestników kursu drugiego żądano wykształcenia takiego, jakiego wymagano po reformie samorządowej od sekretarzy gminnych. Następny warunek to odpowiednia praktyka na stanowiskach urzędniczych w administracji rządowej lub samorządowej dla kandydatów na pierwszy kurs, a dla kandydatów na kurs drugi taka sama praktyka, jaka obowiązywała po reformie samorządu kandydatów na sekretarzy gminnych.

Jednak w wymaganiach związanych z praktyką pozostawiono pewne boczne furtki. Kandydaci na oba kursy pracujący w województwach południowych lub zachodnich mogli wykazywać się tylko dwuletnią praktyką, jednak z zastrzeżeniem, że taka ulga obowiązywała tylko w roku 1937. Zarząd Instytutu miał prawo przyjąć na pierwszy kurs wszystkich kandydatów mogących się wykazać tylko roczną praktyką, jeśli ukończyli szkołę średnią, lub półtoraroczną, jeśli posiadali wykształcenie wymagane po reformie od sekretarzy gminnych. Wszyscy kandydaci, którzy ukończyli szkołę średnią, musieli się wykazać tylko dwuletnią praktyką, aby uczestniczyć w drugim kursie. Żadnych wymagań nie stawiano sekretarzom gmin i miast w służbie czynnej lub osobom pełniącym te obowiązki.

Kolejny wymóg wspólny dla kandydatów na oba kursy to nieprzekroczenie wieku 40 lat.

MSW zalecało wojewodom poparcie dokształcania pracowników poprzez zachęcanie związków samorządowych do udzielania kursantom płatnych urlopów i zapomóg finansowych na pokrycie opłaty za kurs. Jeżeli chodzi o opłaty, to pierwszy kurs miał kosztować 125 zł, a drugi 225 zł²⁷.

Kandydaci musieli przedstawić następujące dokumenty: świadectwo urodzenia ewentualnie inny dokument potwierdzający wiek, świadectwo szkolne, życiorys z krótkim opisem pracy w administracji, zaświadczenie od odpowiedniego związku samorządowego o rodzaju i czasie pracy kandydata oraz dwie fotografie. Wszystkie te dokumenty miały zostać załączone do podania.

Programy obu kursów zostały podzielone na trzy główne bloki. Pierwszy z nich to przedmioty ogólne, drugi — przedmioty komunalne, trzeci — umiejętności praktyczne. Na kursie pierwszym w skład pierwszego bloku programowego zaliczono: naukę o Polsce (geografia gospodarcza, gospodarstwo społeczne, aktualne zagadnienia życia gospodarczego i społecznego w Polsce oraz jej ustroj państwowy), wiadomości praktyczne z zakresu prawa, prawo administracyjne oraz język polski. W sumie 96 godzin. Pierwszy blok programowy dla kursu drugiego obejmował przedmioty następujące: naukę o Polsce (jednak bez ustroju państwowego), konstytucję, wiadomości praktycz-

²⁶ Z Instytutu Komunalnego, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1937, nr 9, s. 528 – 529.

²⁷ Dz. U. MSW 1936, nr 37, poz. 255.

ne z zakresu prawa cywilnego i karnego, prawo i postępowanie administracyjne oraz język polski. Liczba godzin w tym przypadku wnosila 150. W drugim bloku przedmiotowym można znaleźć na obu kursach: ustrój samorządu oraz skarbowość ogólną i komunalną. Dodatkowo na kursie pierwszym w tym bloku wprowadzono działalność samorządu gminnego, a na drugim kursie politykę komunalną w odniesieniu do gmin wiejskich i mniejszych miast nie wydzielonych. W trzecim bloku umieszczono na obu kursach: rachunkowość i budżetowanie, biurowość, statystykę, akta stanu cywilnego i ewidencję ludności, sprawy budowlane i wojskowe, kasy pożyczkowo-oszczędnościowe, współpracę z sądami i czynności z zakresu bezpieczeństwa publicznego, obowiązki urzędów w zakresie ubezpieczeń, wskazówki w zakresie organizacji i działalności bibliotek publicznych. Na wyższym kursie wprowadzono dodatkowo: wiadomości praktyczne z zakresu skarbowości państwowej oraz inne obowiązki urzędów gminnych i miejskich w zakresie administracji publicznej. Liczba godzin na pierwszym kursie w trzecim bloku wyniosła 97, na drugim 172. Ogólna liczba godzin wykładowych na pierwszym kursie wyniosła 289, na drugim 472. Oprócz wykładów w programie przewidziano konwersatoria, ćwiczenia praktyczne oraz wycieczki. Kursy kończyły egzaminy, po zaliczeniu których kursanci otrzymywali odpowiednie świadectwa²⁸.

W roku szkolnym 1937/1938 uruchomiono zapowiadane wcześniej kursy dla inspektorów gminnych²⁹. Aby nie odrywać inspektorów na dłuższy okres od pracy, czas trwania kursu miał wynosić 6 tygodni. Kurs miał składać się z dwóch okresów po 3 tygodnie każdy. Pomiędzy okresami miała się znaleźć kilkumiesięczna przerwa. Wykłady na tym kursie, w odróżnieniu od innych organizowanych przez Instytut kursów, miały mieć charakter nie systematyczny, a monograficzny i być uzupełnione dyskusją. Dopiero w razie wątpliwości co do właściwej pracy słuchacza miano zastosować egzamin komisyjny ze wszystkich lub tylko z niektórych przedmiotów.

Program tego kursu składał się w okresie pierwszym z następujących przedmiotów: rola i zadania inspektora samorządu terytorialnego, ustrój samorządu gminnego ze szczególnym uwzględnieniem spraw nadzoru nad gospodarką gminy i gromady, prawo administracyjne ze szczególnym uwzględnieniem spraw nadzoru, rachunkowość i budżetowanie, skarbowość ogólna i komunalna, technika inspekcyjna, wiadomości praktyczne z prawa cywilnego i karnego wraz z postępowaniem, działalność gminy i gromady wiejskiej, polityka komunalna miast nie wydzielonych. Warunkiem przyjęcia na drugi okres było przedstawienie pracy pisemnej na zadany temat. Prace te miały być następnie omawiane i dyskutowane pod kierunkiem wykładców. Program drugiego okresu zawierał następujące przedmioty: biurowość, kasy oszczędnościowo-pożyczkowe w byłym zaborze rosyjskim, prawo pracownicze oraz czynności urzędów gminnych w zakresie zleconym. Pozostałe przedmioty były praktycznym rozwinięciem przedmiotów omawianych od strony teoretycznej w pierwszym okresie. W pierwszym okresie zajęcia miały się odbywać przez 104 godziny, w drugim przez 98³⁰.

Oprócz trzech zasadniczych rodzajów kursów Instytut Komunalny uruchomił także wieczorowy kurs dla urzędników referendarskich m. st. Warszawy.

²⁸ W sprawie Instytutu Komunalnego w Warszawie i organizowanych przezeń kursów dla pracowników samorządowych, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1937, nr 2, s. 106 – 107.

²⁹ Z Instytutu..., s. 529.

³⁰ Kurs dla inspektorów samorządu gminnego, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej 1937”, nr 11, s. 644 – 645.

Instytut starał się prowadzić działalność nie tylko na polu dydaktycznym, ale również naukowym. Licząc na wsparcie finansowe: Związku Miast Polskich, Związku Powiatów RP i Związku Gmin Wiejskich RP, Zarząd Instytutu rozpoczął przygotowania do opracowania problemu finansów komunalnych w Polsce i w innych wybranych państwach. Praca ta miała się stać podstawą do opracowania jednej lub kilku autorskich koncepcji przyszłej organizacji finansów komunalnych w Polsce.

Instytut przystąpił również do badań nad gromadą. Doszło do opracowania wspólnie z Państwowym Instytutem Kultury Wsi specjalnej ankiety, która miała dostarczyć materiał do opracowań na temat gromady wiejskiej. Jako źródło materiałów w tej sprawie wykorzystywano także przybyłych na kurs inspektorów gminnych, a w mniejszym stopniu innych kursantów. Instytut planował także pozyskać subwencję, z której zamierzał nagradzać autorów szczególnie wartościowych monografii gromad³¹.

W pierwszym okresie swego istnienia od 12 XII 1936 do 31 III 1937 Instytut wydał łącznie 9 tys. 187 zł. Aż 3 tys. 500 zł pochłonęły wydatki nadzwyczajne na umeblowanie i urządzenie lokalu Instytutu. W budżecie na okres od 1 IV do 31 III przeznaczono na wydatki sumę 25 tys. 910 zł. Koszta funkcjonowania Instytutu miały pokryć fundusze uzyskane ze składek jego udziałowców, subwencji oraz podnajmu lokalu³². W następnym roku budżetowym wydatki Instytutu miały wynieść 34 tys. 593 zł. W roku tym planowano także kontynuować prace nad problemami finansów komunalnych, gromady wiejskiej oraz spróbować zorganizować centralną bibliotekę samorządową i czasopismo naukowe³³.

W roku budżetowym 1937/1938 Instytut przeprowadził dwa kursy dla pracowników administracji gminnej, trwające 3 miesiące każdy. Kursy te ukończyło 75 słuchaczy. Dla sekretarzy gminnych przeprowadzono trzy pięciomiesięczne kursy. Ukończyło je 165 słuchaczy.

Na kursach dla inspektorów gminnych planowano w ciągu dwóch lat przeszkolić wszystkich inspektorów w kraju. Pierwszy okres kursu odbywał się jesienią, a drugi wiosną. Każdy okres kursu obejmował trzy turnusy z czterdziestoosobową obsadą każdy. W roku szkolnym 1937/1938 zdolano przeszkolić 130 inspektorów.

W sumie przeszkolono 370 pracowników administracji samorządowej. Kolejne, a zarazem ostatnie, kursy odbyły się w następnym roku budżetowym 1938/1939. Działalność Instytutu przerwała wojna³⁴. Kursy organizowane przez Studium Administracji Komunalnej i Instytut Komunalny w znaczący sposób przyczyniły się do podniesienia poziomu wiedzy teoretycznej i praktycznej urzędników samorządowych. Stało się tak dzięki szerokieму zakresowi poruszanej problematyki, profesjonalnie prowadzonym zajęciom oraz przeszkoleniu dużej liczby pracowników samorządu.

³¹ *Działalność Instytutu Komunalnego w Warszawie w okresie 1937/1938*, „Samorząd” 1938, nr 26, s. 442 – 443.

³² *Instytut Komunalny*, „Samorząd Miejski” 1937, nr 4, s. 219.

³³ *Sprawozdanie Instytutu Komunalnego w Warszawie za okres 1937/1938*, „Samorząd Miejski” 1938, nr 13, s. 927.

³⁴ Dz.U. MSW 1939, nr 17, poz. 139.